

ЦЈЕЛОЖИВОТНО УЧЕЊЕ У ЗАТВОРСКИМ УСТАНОВАМА

LIFE LONG LEARNING IN CORRECTIONAL INSTITUTIONS

Небојша Мацановић

Апстракт: У већини затворских система затворска казна се третира као дио преспаваног сна, након кога ће се људи вратити промијењени у друштвену заједницу. Таква промјена, ако се уопште и деси, није нимало лака, поготово у условима у којима се казна издржава. Основна сврха затворске казне јесте ресоцијализација осуђених лица која се спроводи помоћу преваспитног третмана. Да би рехабилитација и ресоцијализација била што успјешнија, неопходно је осмислити и прилагодити третман сваком осуђеном лицу. Управо због тога, у Казнено – поправном заводу у Бањалуци, од 2007. до 2010. године уведени су бројни иновативни приступи у преваспитном третману што је утицало на успјешност рехабилитације и ресоцијализације осуђених. Неке од тих иновација су: курсеви страних језика, обука на рачунарима гдје су едукатори и сами осуђеници, часопис који издају осуђена лица, изложбе експоната које су израдили осуђеници, учествовање на такмичењима ван затвора и разне друге едукације које су промијениле и однос осуђеног лица према казни. Овакав начин рада постао је препознатљив не само у Босни и Херцеговини, него и у ширем окружењу, јер се заснива, прије свега, на принципима хуманизације, индивидуализације, демократичности и ресоцијализације. Циљ овог рада је да се прикаже колико образовни аспект у преваспитном третману може бити значајан за њихову ресоцијализацију и колико концепт цјеложивотног учења у овако специфичним условима као што је затвор може допринијети њиховој рехабилитацији.

Кључне ријечи: цјеложивотно учење, рехабилитација, ресоцијализација, осуђена лица, преваспитни третман.

Abstract: In most prison systems, prison punishment is considered as part of rehabilitation ideal, after which people will come back to community completely changed. This change, even if it is practised, is not easy at all, specially in condition of punishment servitude. Main purpose of prison punishment is social rehabilitation of convicts, which is carried out through educational treatment. In order to make social rehabilitation and resocialization as succesfull as possible, it is necesery to create and addapt treatment to each convict personaly. This is the reason why we, in prison in Banjaluka, from 2007. to 2010. intorduced many inovative approaches. Some of these inovations were: foreign language courses, computer usage education (were educators were also prisoners), magazine that is written and published by convicts, many exhibition of different work done by convicts, taking part in competitions outside the prison, and many other forms of education that also changed attitude of convicts towards punishment. This approach to social rehabilitation work became recognized, not only in Bosnia and Herzegovina, but also in whole region. It is based on principals of humanization, individualization, democracy and resocialization. Main goal of this paper is to present how educational aspect can be important in correctional treatment, and how much concept of life long learning can contribute to succesfull rehabilitation of convicts.

Key words: life long learning, rehabilitation, resocialization, convicts, eduactional treatment.

УВОД

Људе је одувijek преокупирано откривање начина како да поправе оно што им није успjело, а да при томе поправљено буде што боље и трајније, те је откривање тих начина постало сталан предмет човjекове радозналости и истраживања. Међутим, ниједан откривени начин није могао да буде и универзалан и трајан, јер су се мјењали услови и људи. Све људске активности су, истовремено и емоционално обојене, поготово када су оне усмјерене на људе. Та емоционална страна је увијек била узрок схватањима да је кажњавање најбољи начин да се људи поправе, мада је рационална страна указивала на то да се људи могу поправити и на други начин. Овај амбивалентан однос према преступницима друштвених норми је карактеристика скоро свих етапа друштвеног развоја, те је управо тај амбивалентан однос узрок схватањима да је казна нужна последица сваког преступа. Затворски системи, као и сами приступи у кажњавању зависе у великој мјери од друштвено-економских односа у друштву. Друштвени одговор је увијек био адекватан степен развијености друштва у његовом односу према прекршиоцима његових норми (Сингер, 1994).

Економска криза, ратна дешавања и поремећени систем вриједности у друштву, утицали су на пораст криминалитета који има своја специфична обиљежја, примјерена духу времена у којем живимо. Један од видова борбе друштва против починилаца кривичних дјела јесте њихово санкционисање. Казна лишења слободе или затворска казна као једна од друштвених санкција, представља «кичму» политике сузбијања криминалитета. У савременим системима кривичних санкција казна затвора заузима најистакнутије мјесто. Данас нема кривичног законодавства које не познаје ову казну и у којем она није предвиђена као искључива санкција за велики број кривичних дјела (Николић, 2000).

Реформа правосудног система у Босни и Херцеговини већ показује значајне помаке у односу на ранији период, прије свега у брзини ријешавања кривичних поступака, али и у организовању и функционисању самих установа за извршење кривичних санкција.

Међутим, и поред бројних промјена и побољшања у извршењу кривичних санкција и даље се недовољно пажње посвећује процесу ресоцијализације и њеној улози коју има у остваривању сврхе кажњавања. Данас се у казнено-поправним установама у Републици Српској, али и ширем окружењу јављају бројни проблеми који отежавају и утичу на сам процес ресоцијализације. Навешћемо само неке од њих: неусклађеност законских прописа између ентитета у Босни и Херцеговини, претрпаност установа, велики број рецидивиста, висок ниво криминогене инфизираности осуђених лица, неадекватност кадра који ради у затворским установама, неадекватан

рад са овисницима, недостатак отпусних одјељења, нефункционисање система пробације, недостатак постпеналног третмана итд.

Веома често у медијима чујемо фразу «Затвор као институција у великој мјери осликава стање у друштву». Ако у друштву влада репресија, она ће бити још израженија у затвору, те ће се успјех ресоцијализације повезивати са страхом од репресије. На овакав начин се најчешће оправдава лоше стање у казнено-поправним установама. Међутим то свакако не смије бити оправдање ни друштва нити казнено-поправних установа који се првенствено баве оставривањем сврхе кажњавања, тј. ресоцијализацијом осуђених лица.

Да би ресоцијализација била што успјешнија неопходно је прилагођавати преваспитни третман сваком осуђеном лицу, уводити нове приступе, као и методе технике у раду са осуђеним лицима. Управо и сам рад посвећен је приказивању значаја нових приступа у преваспитном третману са осуђеним лицима, а који се заснивају на концепту цјеложивотног учења. Овај концепт се све више употребљава и у терапеутском раду са ризичним групама као што су осуђена лица, што овај рад и потврђује. Управо из тог разлога прво ћемо пажњу посветити кључним појмовима овог рада, а то је цјеложивотно учење и ресоцијализација осуђених лица.

ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ ЦЈЕЛОЖИВОТНОГ УЧЕЊА

Концепт цјеложивотног учења замисао је успостављања учења у свим животним раздобљима (од ране младости до старости) и у свим облицима у којима се остварује (формално, неформално и информално). Учење је притом континуирани процес у којем су резултати и мотивисаност појединца за учење у одређеном животном раздобљу условљени знањем, навикама и искуствима учења стеченима у млађој животној доби. Уз концепт цјеложивотног учења најчешће се везују циљеви економске природе као што су постизање веће конкурентности и трајног запошљавања. С друге стране не смију се занемарити једнако важни циљеви који придносе активнијој улози појединца у друштву. Ти су циљеви подстицање друштвене укључености, развој активнога грађанства, те развијање индивидуалних потенцијала појединца (Муршак, 2009).

Појам цјеложивотно учење често се замјењује изразом цјеложивотно образовање, но важно је истаћи да та два појма нису истозначна. Образовање обухвата само организовано учење, а учење је шири концепт који укључује и ненамјерно, неорганизовано и спонтано стицање знања те се може проводити цијели живот. У деведесетима се у Европи афирмише цјеложивотно учење као политика која одговара на проблеме економске кризе и повећане незапослености. У том раздобљу помиче се фокус с образовања, које је

институционализовани и организовани процес, на цјеложивотно учење, које укључује све облике учења у свим животним околностима.

Цјеложивотно учење произлази из интеграције формалног, неформалног и информалног образовања како би се створила могућност за континуирани цјеложивотни развој квалитета живота. То је континуирани процес учења који почиње од колијевке па до наше старости, почевши од учења у породици, заједници, школи, факултету, ситуацијама из живота, радног мјеста. С обзиром да задњих неколико деценија, као резултат изразито брзог развоја у оквиру тзв. информатичке револуције, стечено знање веома брзо застарјева, то немилосрдни закони тржишта гурају све оне који своје знање редовно не иновирају, на маргину друштвених збивања. Управо због тога се већ одавно почело говорити и радити на томе да се уведе пракса цјеложивотног учења, која треба бити подржана и финансирана од стране државе, разних институција и других актера, а све са циљем да се људски ресурси што боље искористе, а становништво буде задовољно.

Зато у данашње доба економских и социјалних промјена и брзе транзиције друштва у тзв. “друштво знања” и демографске ситуације према којој популација у Европи постаје све старија, јавља се потреба за новим приступом образовању и учењу, тј увођење праксе цјеложивотног учења (*lifelong learning*), односно активности учења током читавог живота с циљем константног унапређивања знања, вјештина и способности унутар личне, грађанске, друштвене и пословне перспективе, што уједно представља и дефиницију тог појма.

УЛОГА ПРЕВАСПИТНОГ ТРЕТМАНА У РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈИ ОСУЂЕНИХ ЛИЦА

Данас је у савременој пенолошкој литератури веома раширена употреба појма «третман». У питању је израз француског поријекла, чије је језичко значење – поступање, опхођење. Њега употребљавају како теоретичари, тако и лица која се практично баве проблемом преваспитања осуђених лица. У тој примјени, он се садржајно односи на третман осуђених лица која су извршила кривична дјела, на примјену институционалних и ванинституционалних мјера преваспитања према њима, на њихово социјално адаптирање и оспособљавање за нормалан живот на слободи. «Не упуштајући се у сва та значења појма третман, ваља рећи да се он у области пенилогије најчешће користи приликом одређивања односа према осуђеним лицима на казну затвора. То је његова најстарија употреба, јер потиче још из времена када пенилогија није прелазила оквире пенинцијарне науке, науке о затворима» (Атанацковић, 1988, стр. 134).

Према неким ауторима, преваспитни третман подразумијева отклањање индивидуалних узрока криминалитета. Други га сматрају динамичним временски недефинисаним процесом. Третман се у пенологији прије свега односи на поступање са извршиоцима кривичних дјела, како у кривичном поступку, тако и у процесу извршења кривичних санкција и касније у постпеналном периоду, с тим што се он посматра у свим фазама са становишта ресоцијализације, као најважнијег циља кривичне санкције. Сходно томе, разликујемо судски третман и третман осуђеника за вријеме издржавања кривичне санкције, укључујући ту и третман у постпеналном периоду. «У току кривичног поступка судија је дужан да води рачуна о циљевима преваспитања извршилаца кривичних дјела. Он треба бити свјестан да их треба превести на пут преваспитања. То значи да концепти суђења и извршења морају бити комплементарни, што захтијева од кривичног поступка да «стоји под идејом личности», дајући тиме другу оријентацију и садржину самој казни» (Милутиновић, 1977, стр. 86).

Међутим, иако је утицај суда значајан за успјех у ресоцијализацији, може се ипак рећи да тежиште преваспитног третмана лежи на институционалном и ванституционалном механизму у процесу извршења кривичних санкција. Сви битни преваспитни проблеми рјешавају се у тој фази поступања са осуђеним лицем. Управо зато, институционалном преваспитном третману посветићемо више пажње у нашем раду.

Третман осуђених за вријеме издржавања казне може се разврстати на више начина, и то: према садржини, према категорији осуђених и према приступу извођења. Садржина третмана обухвата индивидуалну терапију, осуђенички рад, опште и стручно образовање, културно-просвјетни рад и организацију слободног времена. Подјела према категорији осуђених подразумијева општи и посебан третман. Општи третман осуђених састоји се из индивидуалног рада са осуђеним, радног ангажовања, културно-просвјетне и рекреативне активности. Посебни преваспитни третман односи се на оне осуђенике који се не могу успјешно укључити у општи третман. То су: стари и болесни осуђеници, алкохоличари и наркомани, затим личности којима је потребно опште и стручно образовање. Према овим личностима неопходно је предузимати посебне здравствене, образовне и стимулативне мјере ради њиховог успјешног укључивања у општи третман и остваривања основног циља извршења кривичне санкције.

У савременој пенолошкој пракси примјењују се бројни приступи институционалном преваспитном третману осуђеника који су, зависно од развијености затворских система, различито и заступљени. У Казнено-поправном заводу Бања Лука најчешће се примјењују слjedeћи приступи који представљају и компоненте институционалног преваспитног третмана: морално-педагошко васпитање и образовање, радна терапија, слободно вријеме, награђивање и кажњавање.

Морално-педагошко васпитање и образовање осуђеника

Приликом развијања педагошке активности са осуђеницима неопходно је имати у виду животне специфичности у којима се они налазе. Познато је да боравак у затвору тешко психолошки погађа многа осуђена лица, да они често губе осјећај своје друштвене снаге и вриједности. У таквим условима посебно је значајно да им се педагошки помогне у схватању своје статусне ситуације и превазилажењу изгубљеног повјерења у себе. У томе се заправо састоје ефекти педагошког рада са осуђеницима. Педагошки рад са осуђеним лицима испољава се и преко њиховог образовања. образовање као облик третмана треба да утиче на спречавање будућег криминалног понашања осуђеног лица и да олакша укључивање у живот на слободи (Константиновић-Вилић, С. и Костић, М. 2006).

У затвору се свакодневно спроводе разне образовне активности, које се испољавају у разним облицима, као што су: курсеви страних језика, информатичка секција, новинарска секција, предавања о разним актуелним проблемима, биоскопске и позоришне представе, концерти, библиотека, дневна штампа, радио и телевизија. Помоћу ових облика рада и средстава масовне комуникације, подиже се образовни и културни ниво осуђеника и обезбјеђује њихова комуникација са стварним збивањима у друштвеном животу на слободи

Рад и професионално оспособљавање

Законом о извршењу кривичних санкција РС, у току 2010. године, осуђеним лицима остављена је могућност избора да ли желе, или не, бити радно ангажована током издржавања казне затвора. Ипак већина лица се одређује да буде радно ангажована, што свакако утиче и на сам преваспитни третман.

Доласком на издржавање казне, а по преласку из пријемног одјељења у осуђеничку групу, осуђена лица се распоређују на радна мјеста, у зависности од радне способности и ранијег занимања. Многи од њих немају развијене радне навике, те веома често показују незаинтересованост за било какву радну активност. Такође, рад многи доживљавају као терет и досаду, па га избјегавају на разне начине. Управо зато, основни услов њиховог преваспитања је у стицању радних навика и афинитета према раду, што се постиже њиховим укључивањем у разне облике радне активности. Основни предуслови за рехабилитациону функцију радне терапије јесу да рад задовољава осуђено лице, да води очувању и повећању њихове радне способности, те да колико год је могуће, одговара професионалној оријентацији на слободи. Приликом избора радне активности и примјене

радне терапије, морају се узети у обзир бројни фактори: привредна развијеност средине из које осуђеник долази, склоности и интересовања осуђеника, његове потребе и способности. Добром организацијом рада осигурава се афирмација човјекских умних и тјелесних снага, његових способности, вјештина и смисла за стваралаштвом. Путем рада се постиже дисциплина, сарадња, пријатељство и друге позитивне моралне вриједности, као и адекватан однос према средствима рада. Осуђенички рад има најмање две основне функције: васпитање путем рада и оспособљавање за рад (Давидовић, 1983).

Данас се у већини казних установа у БиХ јавља проблем запослености осуђених лица, јер су могућности радног ангажовања све мање због великог броја лица, тј. пребукираности установа, као и застарјелости машина које се одавно не користе у привреди. Без обзира на многобројне проблеме, радна активност, односно рад осуђених лица, централни је и најважнији фактор целокупног преваспитања.

Организовано кориштење слободног времена

Организовано и креативно кориштење слободног времена осуђених лица са циљем да се остваре културно-образовни и рекреативни садржаји, у непосредној је вези са материјалним и просторним могућностима, потенцијалима кадра који се овим бави у затворским условима, те структуром осуђених лица. У свим казним установама у складу са могућностима сачињавају се и примјењују програми рада са осуђеним лицима у слободном времену. Најчешћи програмски садржаји су: организовање предавања, биоскопске представе, праћење ТВ програма, упознавање са садржајима дневне и недјељне штампе и сл. Много пажње посвећује се рекреативним активностима, тако да у казнено-поправним установама дјелује велики број спортских секција. Поред ових, формирају се и секције које пружају могућност креативног и умјетничког исказивања личности осуђеног као што су: ликовна, музичка, рачунарска, литерарна, резбарска секција. Веома често организују се спортски турнири и изложбе радова које су израдила осуђена лица у наведеним секцијама. Такво кориштење слободног времена, у тешкој затворској клими, може да испољи многа позитивна дејства на осуђена лица. Оно омогућава развијање способности и позитивних навика осуђеника који су значајни за њихово касније понашање. У таквој атмосфери, оно смањује разне осуђеничке тензије. Посебно је значајно стваралачко кориштење слободног времена, јер се позитивно одражава на ментално и физичко здравље осуђеника.

Предности оваквих садржаја и активности у односу на обавезне активности су могућност избора и учешће у истим на основу интересовања, афинитета и креативних могућности. Због поменутих и других васпитних

потенцијала слободног времена, њима у установама за извршење казне затвора треба посвећивати ништа мању пажњу од других подручја рада са осуђенима.

ПРИМЈЕНА КОНЦЕПТА ЦЈЕЛОЖИВОТНОГ УЧЕЊА У ПРЕВАСПИТНОМ ТРЕТМАНУ

У затворским установама преваспитни третман је увијек у подређеној улози у односу на аспект безбједности. Без обзира што је основна сврха сваке затворске казне ресоцијализација преступника овај фактор није кључни сегмент у већини установа за извршење кривичних санкција. Управо из тог разлога све већи број криминалаца излази из затвора потпуно криминогено инфицирано са неизмјењеним ставовима и понашањем које најчешће воде ка рецидивизму.

Управо из ових разлога, а у жељи да се промијени шаблонски приступ који је до тада био присутан у раду са осуђеним лицима уведене су бројне промјене у институционалном преваспитном третману, а које су засноване на концепту цјеложивотног учења. Управо је концепт цјеложивотног учења употребљен као полазна основа у спровођењу преваспитног третмана, тј. његовог образовног аспекта, а све у циљу рехабилитације и ресоцијализације осуђених лица. Такође, образовни ниво осуђених лица је на јако ниској разини (табела 1.) што указује на потребу цјеложивотног учења и код ове популације, која је етикетирана од стране друштва. Цјеложивотно учење као вид третмана помаже осуђеним лицима да усвајањем знања, вјештина, способности омогуће себи могућност избора након завршетка казне, квалитетнији живот и основу да крену испочетка са промијењеним ставовима и погледима на дешавања око себе.

Табела 1. Образовни ниво осуђених лица у КПЗ Бања Лука

Образовање ос. лица	На дан 25.3.2008	%
Без школе	1	0,42%
Непотпуна основна школа	5	2,11%
Основна школа	103	43,46%
Средња школа	120	50,63%
Виша школа	5	2,11%
Висока школа	3	1,27%

Укупно	237	100%
--------	-----	------

Неке од активности које су споведене, а које су засноване на концепту цјеложивотног учења су: преквалификација и доквалификација осуђених лица, учење страних језика, информатичко описмењавање, формирање музичке секције, издавање часописа „Други живот“, едукација везана за здравствену заштиту, укљученост осуђених лица у савјет који представља осуђенички колектив и сл.

Преквалификација и доквалификација осуђених лица

У склопу сваког казнено-поправног завода формирана је и привредна јединица која омогућава осуђеним лицима стручно оспособљавање у разним дјелатностима. Осуђена лица свакодневно раде и усавршавају своја знања у радионицама за метални погон, столарији, аутомеханичарским радионицама.

Међутим, без обзира на њихово стечено знање многи од њих нису заинтересовани за доквалификацију или преквалификацију, а често и код оних који су заинтересовани установа нема новца да плати њихово школовање. Податак да у периоду од 2000. до 2006. године нико од осуђених лица није завршио или употпунио своје школовање довољно говори о овом проблему. Међутим, захваљујући васпитно-корективном раду са осуђеним лицима и финансијској подршци Министарства правде Републике Српске 6 осуђених лица је доквалификовано или преквалификовано у периоду од 2007. до 2010. године. Иако је мали број осуђених лица доквалификован, створена је позитивна основа за наставак школовања и осталих заинтересованих осуђених лица.

Рачунарска секција и секција за учење страних језика

У августу 2008. године формирана је рачунарска секција. Формирање ове секције допринијело је информатичком описмењавању осуђених лица. Такође, осуђена лица су све своје молбе и захтјеве могли припремати и штампати на рачунарима. Тренутно та секција броји 40 чланова. Обуку врше сами осуђеници који имају одређено предзнање. Такође, у сарадњи са удружењем грађана «Марко Поло» организовани су курсеви страних језика, енглеског и италијанског. Наставницима који воде ове курсеве помажу осуђена лица која већ доста добро познају ове језике. Они пружају помоћ другима у писању задаће, вјежбању изговора, праћењу вјежби на рачунару итд. Овај курс (први степен) је завршило 25 осуђених лица. Образовање као компонента преваспитног третмана је била запостављена у овој установи, али управо овакав начин рада кроз краткотрајне курсеве омогућава осуђеним

лицима да стекну одређена знања и да се што лакше прилагоде условима живота на слободи.

Издавање часописа «Други живот»

Осуђена лица веома често за вријеме издржавања затворске казне пишу пјесме, анегдоте, приче, израђују крижаљке. Управо то је био и повод да се створи идеја о издавању једног часописа који ће заједно уређивати и осуђена лица која су укључена у литерарну и новинарску секцију, те службена лица која такођер имају жељу да објаве неке своје радове, пјесме, искуства итд. До сада су изашла три броја часописа „Други живот“. Циљ овакве активности је био да се и шира јавност упозна са програмом поступања који се спроводи у нашем заводу као и спремности осуђених лица да се врате у средину као потпуно рехабилитовани грађани. Такође, радећи на часопису осуђена лица су уз помоћ васпитача савладали одређене технике и правила писања, научили да користе програме који се користе за припрему текста, научили да припремају фотографије за штампу и сл. Овакав приступ у први план ставља жељу да осуђеници кроз литерарну и новинарску секцију испоље свој таленат за писањем, али и да стекну одређено знање које ће им сигурно помоћи када изађу из затвора.

Осуђенички савјет

Једанпут мјесечно представници осуђеничких група обављају разговоре са Директором завода и његовим помоћницима. На састанку се разговара о појединим предлозима које износе осуђена лица, недостацима, побољшању услова и сл. То је уједно прилика да и сами осуђеници учествују у организовању појединих дјелатности и послова од заједничког интереса. Овакав приступ у преваспитном третману доприноси и активном учешћу осуђених лица у свом преваспитању. Овдје препознајемо један од циљева цјеложивотног учења, а то је ативно учешће у друштвеној заједници, у овом случају ради се о учешћу осуђених лица у установи у којој издржавају затворску казну.

Ово су само неке од активности које кроз образовни аспект чине преваспитни програм успјешнијим, јер он се заснива на интересовањима и потребама осуђених лица. Уједно такав приступ полази од концепта цјеложивотног учења који се не односи само на надограђивање знања, вјештина, способности кроз читав животни вијек него и утиче и на промјену ставова према друштву. Преваспитни третман свакако мора пратити друштвене промјене, прилагођавати програм сваком појединцу како би се

постигла што боља ресоцијализација истих за вријеме издржавања затворске казне, те на такав начин и постигла сврха кажњавања.

Закључак

Опште прихваћена потреба интеграције у Европу отвара многа питања о предностима и недостацима укључивања у европску заједницу народа. Таква питања постоје и у подручју специјалне педагогије и педологије и тичу се сврхе кажњавања, тј. њеног кључног фактора – ресоцијализације осуђених лица. Управо из тог разлога овај рад је посвећен прије свега извршењу кривичних санкција, односно процесу ресоцијализације осуђених лица.

Евидентно је да институционални преваспитни третман у КПЗ Бања Лука прати развој друштвених промјена које се дешавају у Босни и Херцеговини. Прогресивно се примјењују нова достигнућа у реализацији преваспитног третмана не само из педологије него и других сродних дисциплина, што резултира сасвим другу позицију осуђеног лица у односу на ранији период. Исти је мотивисан да активно учествује у третману, а резултати његове успјешне рехабилитације су видљиви, што потврђује чињеницу да нови приступи у институционалном третману доприносе успјешнијој ресоцијализацији осуђених лица.

Искуства из КПЗ Бања Лука указују да концепт цјеложивотног учења може допринијети и квалитетнијем преваспитном програму који се примјењује код осуђених лица, чиме се ствара већа могућност успјешније ресоцијализације. Цјеложивотно учење пружа осуђеним лицима могућност избора што је свакако неопходно у вријеме друштвене кризе и транзиције у којој се налази Босна и Херцеговина.

Искрено се надамо да ће и овај рад подстаћи многе педагоге и педологе у Босни и Херцеговини да примјеном нових приступа у институционалном преваспитном третману који се заснивају на концепту цјеложивотног учења унаприједи наш затворски систем и на такав начин допринесу што успјешнијој ресоцијализацији осуђених лица.

Литература:

1. Атанацковић, Д. (1988). *Педологија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
2. Богојевић, С. (1991). *Психолошка атмосфера затвора*. Зеница: КПЗ Зеница
3. Давидовић, Д. (1983) *Основи педологије*. Београд: Дефектолошки факултет.
4. Елезовић, А. (2003). Ресоцијализација осуђених лица за вријеме и након издржане казне. *Педолошка теорија и пракса*. бр.2, стр 32 – 40. УПФБиХ.
5. Константиновић – Вилић, С., Костић, М. (2006). *Педологија*. Ниш: СВЕН.
6. Закон о извршењу кривичних санкција Републике Српске (2010) Влада РС, Службени гласник 12/10
7. Милутиновић, М. (1977). *Педологија*. Београд: Савремена администрација.

8. Муршак, J. (2009). *Образовање одраслих у Словенији између захтјева Европске уније, те могућности и стварности. Андрагошки гласник*. бр.2, стр. 73 – 83.
9. Николић, З. (2000). *Криминологија са социјалном патологијом*. Београд: Народна књига.
10. Сингер, М. (1994). *Криминологија*. Загреб: Накладни завод Глобус.